

За сприяння Міністерства освіти і науки України,
Національної академії педагогічних наук України

Українська мова та література

№6 (922),
червень 2020

Газета для вчителів української мови та літератури
Видається із вересня 1996 року. Виходить 1 раз на місяць

Українська
фантастика

ЗМІСТ НОМЕРА

6 **Новини**

Цікавинки

8 **6 фактів про українську фантастику**

Тема номера

12 **Українська фантастика відроджується у новій якості**

Письменник Володимир Арсенів про літературу чарівного й надприродного

20 **Українська фантастика**

Програма факультативного курсу з української літератури для 5—9-х класів

Ключ розуміння

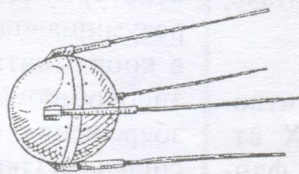
56 **Видно пана по халявах**

Як усунути порушення мовних норм?

Методична скарбничка

70 **Вивчення життєпису письменника**

Застосування нетрадиційних форм на уроках української літератури в 5—8-х класах

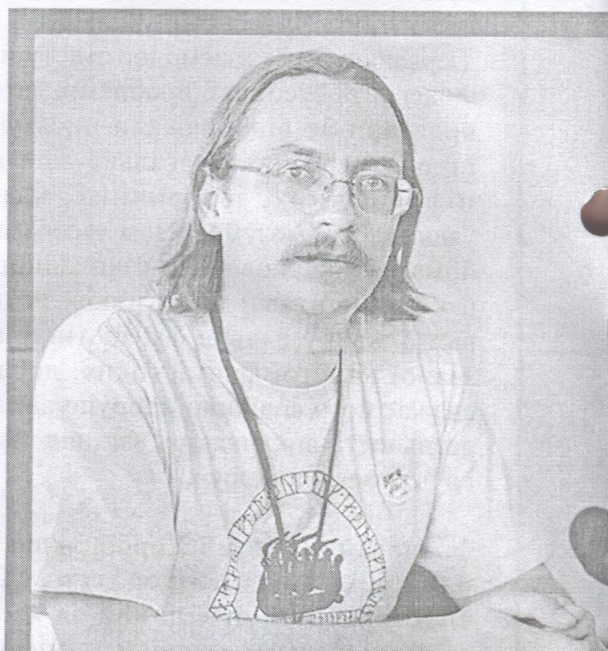
АНОНС

Особливості

дистанційного навчання
української мови та літератури

Тільки актуальні новини: чому звільнилася мовна омбудсменка, чи більше читали українці на карантині та які аудіокнижки в нас популярні.

12

Письменник Володимир Арсенів розповідає про становлення фантастики в Україні та власний шлях як автора в цьому жанрі.

Видно пана по халявах

Як усунути порушення мовних норм?

У матеріалі йдеться про один із типових видів порушення мовних норм — використання елементів чужої мови (інтерференцію), причини такого явища та способи проникнення в українську мовленнєву практику. Рекомендуємо вправи для запобігання таким помилкам та їх усунення. Але найпершим кроком у викоріненні таких проблем має все-таки стати посилення вимог до базової освіти.

Мирослава КРИСЬКІВ,
кандидатка педагогічних наук
Тернопільського національного педагогічного університету
ім. В. Гнатюка

Проблема мовної культури завжди була, а сьогодні залишається особливо актуальною. Мовлення повинно відповідати загальноприйнятним, єдиним для всіх мовців нормам. Без цього не може бути порозуміння і взаємодії людей — громадян своєї держави. Мовлення кожної людини — своєрідна візитна картка, показник рівня її освіченості та культури. Разом із тим, через сукупну мовленнєву практику, це показник культури суспільства.

Усвідомлюючи це, кожен народ прагне вдосконалити і розвинути свою мову, кожен патріотичний уряд захищає мову свого народу, створює умови для її збагачення й очищення від чужих впливів. Так, наприклад, у Франції прийнято закони, що передбачають покарання за необроблене вживання запозичень із англійської.

Якщо ми, українці, із цієї точки зору поглянемо на себе, то побачимо картину дуже непривабливу. Правильну, чисту українську мову ми чуємо хіба що з уст письменників, учених-філологів, артистів, та й то не завжди. Мабуть, носіїв високої культури українського мовлення вже сьогодні поіменно можна б заносити до «Червоної книги».

Найчастіше наші висловлювання рясніють різного роду порушеннями мовних норм. І не тільки в побутовому спілкуванні, а й у сферах цілком офіційних — у радіо-і телепередачах, у промовах і доповідях, у виступах депутатів на сесіях Верховної Ради України, навіть у зверненнях керівників держави, людей різного рівня

освіченості, аж до академіків включно. Не становлять винятку й ті, хто передусім мав би стояти на сторожі чистоти рідного слова — викладачі, учителі. І, як не дивно і не сумно, мало кого це турбує.

Щоб переконатися, наскільки вкоренився і розрісся у нас мовний бур'ян, досить порівняти українськомовні виступи в радіо- і телепередачах із російськомовними, у яких грубих помилок незрівнянно менше. Про масову мовну практику вже й говорити не доводиться: значна частина України користується так званим суржиком — жахливою мішаниною української та російської мов. Масштаби цього лиха давно переросли індивідуальні параметри і досягли загальнонародних.

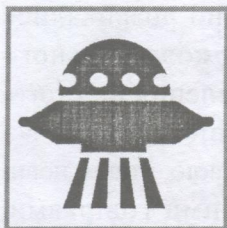
Щоб успішно протидіяти цьому згубному процесові, що примушує замислитися над майбутнім нашої мови і її носія — українського народу, треба знати витoki і причини, механізм його дії. Особливо важливо це для тих, хто стоїть на передньому краї боротьби за грамотність і культуру мовлення, — учителів-словесників. У чому ж причини нашого мовного нехлюйства? Як і чому виникає суржик? Які механізми його поширення?

Причин декілька. Перша з них — історичного характеру. Це — кількасотлітня бездержавність українського народу, яка звузила сферу застосування нашої мови. Зокрема, наука, освіта, правоохоронна система, армія та ряд інших ділянок суспільного життя функціонували за допомогою мови тієї держави, до якої входила та чи та українська територія, — російської, німецької, румунської, польської, угорської, що унеможливило розвиток наукового, офіційно-ділового, публіцистичного стилів української мови. Але ж люди жили і працювали в межах наявної системи, їм доводилось сприймати і висловлювати, осмислювати й оцінювати явища, для яких не було вироблено засобів — професіоналізмів, термінів. Допомогало використання слів і висловів іншої мови.

У тих країнах, що нормально розвивалися як держави, що не зазнали колоніального гніту, питання культури мовлення не стоїть так гостро, як у нас. Звичайно, і там не всі розмовляють літературною мовою, і там є певні відмінності між регіональними говірками, але й відхилення від усталених норм у них свої. У нас же — постійне засилля чужомовних елементів — німецьких, румунських, угорських, польських, а в останній час — ще й англійських (чого вартий хоча б отой котячий вигук «вау», що активізується в молодіжному жаргоні). Найбільш згубно позначався протягом століть вплив російської мови.

Інтерференція (лат. inter та ferens (ferentis) — той, що несе, приносить) — взаємодія мовних систем за двомовності, яка виникає під час мовних контактів, індивідуального засвоєння нерідної мови; є відхиленням від норми й системи іншої мови під впливом рідної. Інтерференція виявляється у мовленні людини, яка володіє двома мовами, як іншомовний вплив, який може бути стабільним (як характеристика мовлення колективу) і мінущим (як індивідуальна особливість)

Друга — характеру політичного. Намагаючись якнайміцніше утриматись на захопленій території, найбільш агресивні загарбники всіма засобами прагнули звузити сферу функціонування української мови, для чого вдавалися або до фальсифікацій (наприклад, румунська влада називали буковинців румунами, які забули рідну мову, російська — нав'язували думку, що української мови нема і не було, що це тільки зіпсований польським впливом діалект), або вдавалися до безпосередніх заборон і репресій (у цьому особливо відзначилася наша східна сусідка).

Необхідно розрізнати поняття інтерференції та акценту. Ці явища тісно між собою пов'язані, але далеко нетотожні. Акцент як явище, що відображає мовленнєву поведінку білінгва, має складну природу і може бути зумовлений не лише причинами лінгвістичного характеру, тобто інтерференцією мовних систем, але й факторами соціологічного, психологічного, фізіологічного, методологічного характеру

Третя причина, яку можна було б вважати шахрайською, є замаскованим продовженням другої: під облудними гаслами про рівність і братерство в радянські часи робили все можливе для знищення націй і національних мов, для створення «єдиного советского народа» з єдиною «общепонятною» мовою — звичайно, російською. Так, у сфері освіти вивчення російської мови було обов'язковим, а від національної мови можна було відмовитись, ба більше, без неї можна було обійтись і під час вступу до вищого навчального закладу, і під час навчання, яке майже повсюдно було російською мовою.

У таких умовах формувалося й прищеплене сьогодні багатьом українцям ставлення до мови лише як до засобу спілкування. А якщо водночас скрізь лунає всім зрозуміла російська мова, коли кожен через обставини життя поставлений перед необхідністю користуватися нею, то й втриматися на висоті вимог до українського мовлення дуже непросто. Близькість систем двох споріднених слов'янських мов призводить до того, що у свідомості двомовців здебільшого немає чіткої орієнтації на розмежування елементів кожної з них, отже, і на чистоту мови.

У мовній свідомості змішуються елементи двох мов, назви одних і тих самих понять в обох мовах сприймаються як синоніми — слова, що можуть замінювати одне одного. Розуміючи обидві мови, людина у власному мовленні користується їх сумішшю. Якщо мовні системи далекі одна від одної (українська з одного боку і німецька, румунська чи угорська з іншого боку),

відрізнати чужомовні елементи порівняно не важко, і тому проникнення їх в українське мовлення незначне (наприклад, із німецької ввійшли в розмовне мовлення Західної України: *фест* — *дуже*, *файно* — *гарно*, *зицирувати* — *муштрувати*). Якщо мови споріднені, таких чужорідних елементів проникає більше (наприклад, із польської *жонца* — *управитель*, *в'єнце* — *більше*, *п'єц* — *піч*, *іти на роздобенди* — *на пошук чогось*, *цьотка* — *тітка*) і чимало інших слів та висловів, які ще й досі зберігаються в діалектному мовленні. Найбільш інтенсивно відбувається змішування у разі контактування двох близькоспоріднених мов, як-от українська і російська. Такі процеси прийнято називати інтерференцією.

Оскільки це не стає перешкодою для спілкування (за винятком небагатьох мовних засобів, наприклад, міжмовних омонімів), то в багатьох складається враження, що дбати про чистоту мовлення, оберігати його від засмічення словами іншої мови не обов'язково. «Яка різниця, яке слово застосувати, головне, щоб було зрозуміло», — така думка, на жаль, часто підтримувана й на офіційному рівні, наприклад, у політичних дебатах тощо.

Відомо, що в системах двох близькоспоріднених мов є явища тотожні (наприклад, спільні слова типу *рука*, *високий*, *сто*, *читати*; частково подібні (наприклад, творення слів чи наявність морфологічних форм), протилежні (наприклад, відмінювані форми вищого ступеня прикметників в українській і невідмінювані в російській мові, різне

відмінювання числівників на кшталт *п'ятдесят*), специфічні (наприклад, кличний відмінок в українській формі, активні дієприкметники від дієслів із постфіксом *-ся* типу *движущийся* в російській). Зрозуміло, що саме ті елементи, якими одна мова відрізняється від іншої, мусять визначати зміст роботи, спрямованої на підвищення культури мовлення.

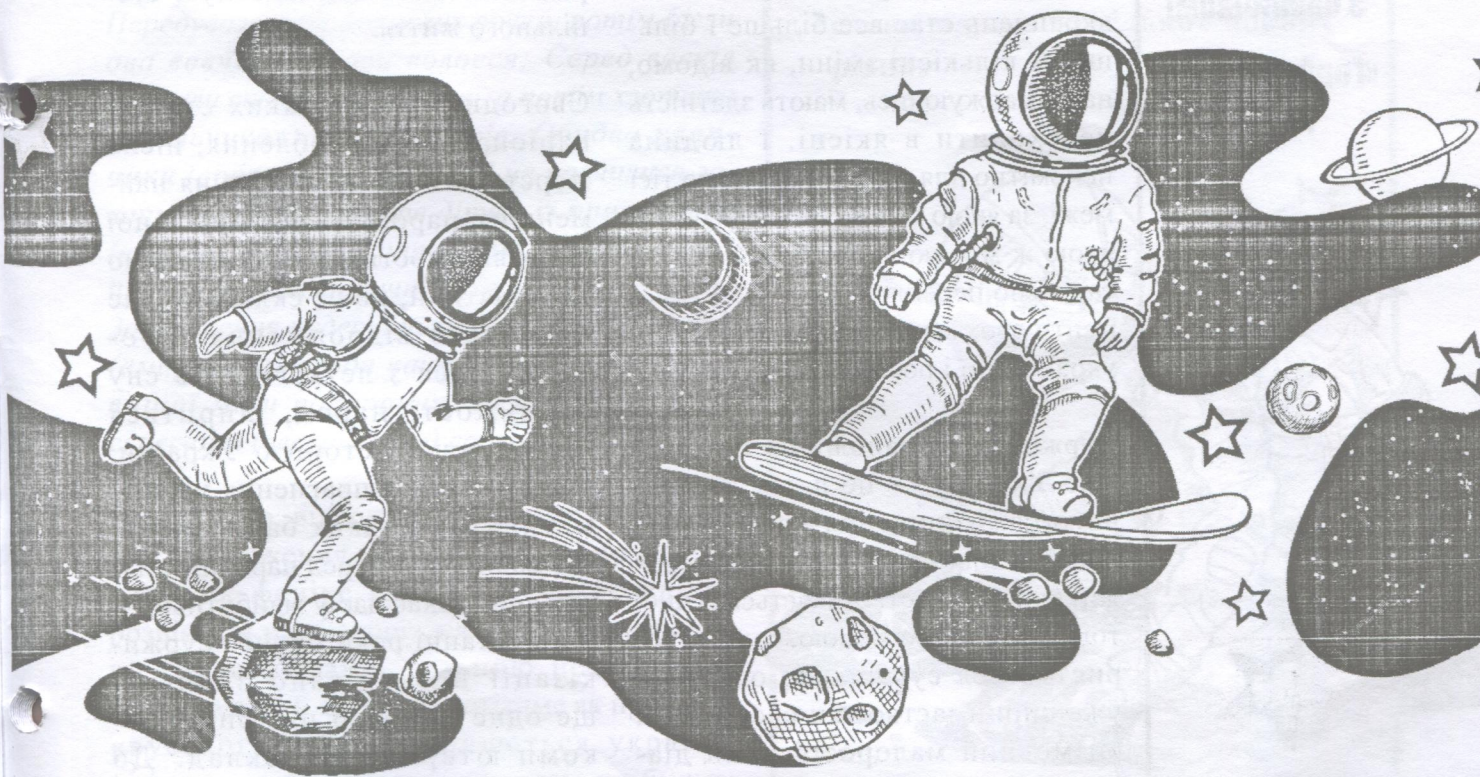
Без сумніву, жодна мова не може відгородитися від впливів інших мов. У кожній мові є величезна кількість іншомовних запозичень. Але ж запозичувати варто лише ті елементи іншої мови, яких немає у своїй. Скажімо, громіздке словосполучення «електронна обчислювальна машина» було замінено словом «комп'ютер». Такі запозичення потрібні, вони збагачують мову, розширюють її комунікативні можливості. Якщо свої слова

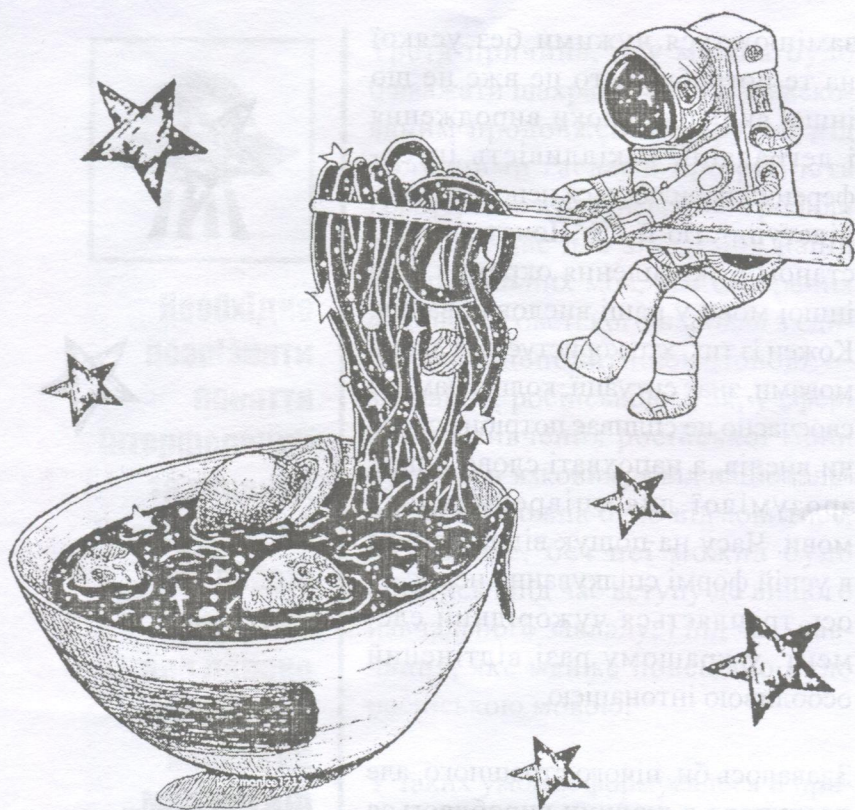
замінюються чужими без усякої на те потреби — то це вже не що інше, як перші кроки виродження і деградації. Шкідливість інтерференції посилюється непомітністю, підступністю її дії. Початковим її станом є вкраплення окремих слів іншої мови у наші висловлювання. Кожен із тих, хто користується двома мовами, знає ситуації, коли у пам'яті своєчасно не спливає потрібне слово чи вислів, а напихваті слово іншої, зрозумілої для співрозмовника мови. Часу на пошук відповідника в усній формі спілкування немає — ось трапляється чужорідний елемент, у кращому разі відтінений особливою інтонацією.

Здавалось би, нічого страшного, але поступово в людини виробляється звичка не обтяжувати себе добром слів, брати те, що першим спаде на думку — адже і так зрозуміло. Та коли під тиском обставин чужу

Я люблю
бігати
підтюпцем...

«Бігати
трусцой» —
калька.

— А що в нас до борщу?

— Цілушка з часничком!

«Горбушка» — росіянізм

мову доводиться чути частіше, ніж українську, більше читати нею, повсякденно використовувати у власному мовленні, таких краплень стає все більше і більше. А кількісні зміни, як відомо, нагромаджуючись, мають здатність переходити в якісні. І людина непомітно для себе доходить до тієї межі, за якою вже важко визначити, якою ж мовою вона користується: так тісно переплітаються у ній елементи двох мов, у нашій ситуації — української і російської.

Суржик, який заповнив трохи не всю Україну — це шлях до повного самознищення нації. Якщо людина повсякчас, у різних сферах життя і діяльності стикається із чистою російською мовою, сама ж користується суржигом, останній уже сприймається як своєрідний розмовний малоросійський діалект, як відгалуження цієї мови.

Такого мовця не важко переконати і в тому, що української мови «не было, нет и быть не может». Ось чому усі намагання узаконити російську мову як державну чи, більш закамфльовано, й намір узаконити єдину офіційну мову звичайно ж, російську, для всього «оновлюваного» Союзу суверенних держав не можна розцінювати інакше, як ще одну не дуже вдало замасковану спробу знищення національних мов і самих націй.

Вищезазначене аж ніяк не означає заперечення потреби вивчати іноземні мови. Знання будь-якої мови збагачує людину, розширює кругозір, розкриває нові шляхи для пізнання світу. Але вивчати чужу мову треба після оволодіння рідною мовою, на основі рідної мови, реалізуючи Шевченків заклик чужому навчатися і не цуратися свого, не допускаючи витіснення рідної мови з жодної галузі суспільного життя.

Сьогодні, після тяжких століть національного гноблення, після жорстокого викорчовування найменших паростків національної самосвідомості, ми переживаємо благодатний, хоч і складний час духовного відродження. Пробуджується з летаргічного сну байдужості народ, шириться зацікавлення історією України, утверджується прагнення усвідомити, хто ми, яких батьків діти, яке наше місце серед народів світу, яка доля чекає нас у майбутньому. Та в останні роки процес суржикізації несподівано знайшов ще одне джерело підтримки — комп'ютерний переклад. До нього вдаються і учні, і студенти,

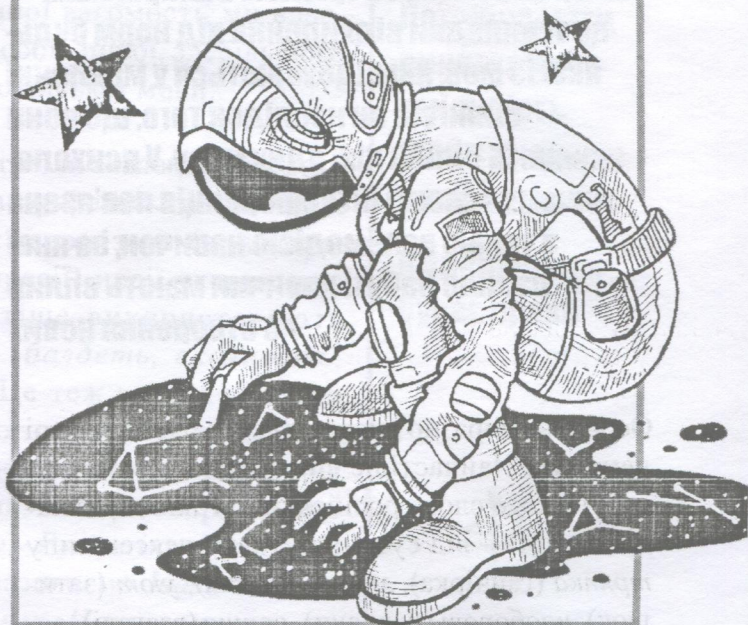
і вчителі. Ті, кому невтямки, що технічні засоби повинні сприяти реалізації цілей навчання, а не руйнувати нормальний навчальний процес. А саме це спостерігається у тих випадках, коли хтось шукає не інформацію, яку потрібно осмислити, а готові тексти.

Тому в письмових роботах, виконуваних на різних рівнях освіти, натрапляємо на трагікомічні приклади: *Одним із розрядів є особисті займенники («личные»); У цій сім'ї всі були дісприкетникові до мистецтва («причастные»); Порядкові числівники змінюються за пологами, числами і відмінками («родами»); Синтаксичні зв'язки поділяються на твір («сочинение») і підпорядкування («подчинение») тощо.*

Навіть у перекладеній книжці науково-популярного змісту, опублікованій у поважному видавництві, можемо натрапити на такі перли: *У цьому районі зникло понад 100 літаків і судів; Судна тонуть або перегортаються; учені дотримуються наступної думки...; У цієї істоти плечі ширші, ніж у людини; Люди не мали жодної згадки про небезпеку; Передували три дорослих вовка, потім бігли два вовча; Зникали волосся; Серед вовків знайшли спочатку дівчинку, а потім хлопчика («мальчика») десяти років. Обидва хлопчики («оба ребёнка») так і не навчилися говорити; Янгол постав дітям із причетною («причастной») чашею (ідеться про обряд причастя); Електричні лампи накалювання; Зображення чудернацької судини; Світовий («мировой») суддя кантону; Присудити до вищої міри покарання; Був присутній на скресанні («вскрытии») саркофага тощо.*

Пам'ятаймо: відродження народу неможливе без відродження мови. Від того, воскресне вона, як фенікс із попелу, чи безслідно розвіється на роздоріжжях історії, залежить, чи стане Україна сильною незалежною державою чи й надалі житиме як провінція «руського мира», залишаться українці великим європейським народом чи будуть

Однією з активно досліджуваних проблем у теорії мовних контактів є сьогодні вивчення результатів взаємодії близькоспоріднених мов, оскільки на теренах України набуло широкого поширення інтерфероване мовлення, що виявляється в активному використанні російських компонентів в українському мовленні. В умовах контактування близькоспоріднених мов інтерференція набуває досить специфічного характеру, оскільки її результати, по-перше, іноді досить складно відрізнити від діалектного мовлення, а, по-друге, інтерференційні утворення часто є гібридними утвореннями, у яких інтерференція виявляється в межах окремого слова відразу на кількох мовних рівнях

лише русинами, новоросами, таврійцями, поліщуками, хохлами — різношерстним населенням території, що й назви не має. Тому всім нам разом і кожному зокрема необхідно дбати про те, щоб, як мріяв Іван Франко, нестертий слід нашої мови записати між культурні мови народів світу. І робити це треба сьогодні й повсякчас. Наш порятунок — у свідомому ставленні до власного мовлення, у самоконтролі, у постійному відчутті відповідальності за рідне слово. Тільки так можна уникнути згубного наслідку інтерференції суржику, який підступно проникає у різні ділянки мовної системи.

Термін «інтерференція» широко застосовують у різних наукових галузях: психології, лінгвістиці, психолінгвістиці, соціолінгвістиці, методиці викладання іноземних мов. У лінгвістиці цей термін розвинув американський лінгвіст Уріель Вайнрайх, чий метод вивчення інтерференції став ґрунтовним для галузі білінгвізму. Зазвичай феномен інтерференції розглядають у двох аспектах: лінгвістичному та психологічному. Так, у лінгвістичному аспекті інтерференція, за Уріелем Вайнрайхом, — це ті випадки відхилення від норм будь-якої із мов, які відбуваються у мовленні білінгвів як наслідок того, що вони знають більш ніж одну мову. У психологічному аспекті інтерференція пов'язана з такою взаємодією навичок, за якої раніше набуті навички мають вплив на створення нових

Особливо виразно виявляється суржик у сфері лексики. Найчастіше він полягає в заміні українського слова російським. Таких прикладів безліч — від суто побутових лексем типу *тряпка* (ганчірка), *мусор* (сміття), *уют* (затишок), *наоборот* (навпаки), *вообще* (взагалі), ла-

дно (добре, гаразд), *красний* (червоний), *сіреневий* (бузковий) до офіційно-ділових: *выговор* (догана), *заказ* (замовлення), *удостоверение* (посвідчення), *справка* (довідка), *следующий* (наступний). Такі слова, набуваючи характерного для української мови звукового оформлення, а часто й утворюючи властиві нашій мові граматичні форми (*красна, красне; у справці, за справою* тощо) вживаються без будь-якого вагання й сумніву. Ще гірше, коли такі слова зберігають і російське звучання (*харашо, ковйор, воротник, лично, всьо равно, строитель*).

Окремої уваги заслуговують слова, які, за подібного звучання, відрізняються значенням: у цьому випадку заміна українського слова російським може призвести до перекручення змісту висловлювань, до утруднення мовного спілкування. До таких русизмів належать, наприклад, *является* (є), *борг* (долг, обов'язок), *мішати* (заважати), *другий* (інший) *показалося* (здалося), *відказати* (відмовити), *брак* (шлюб), *час* (година), *неділя* (тиждень), *вірно* (правильно), *установити* (втомлюватися). Кожне з них в українській мові має інше значення, ніж у російській, а нерідко і декілька значень. Так, російське *адрес* має в розмовному мовленні два відповідники — *адрес* (вітальний), *адреса* (на конверті), *относится* — і *відноситься*, і *ставиться*, і *належить*.

Помилки, зумовлені некритичним перенесенням багатозначних слів чужої мови у власне українське мовлення спостерігається і в багатьох інших випадках. *Отношение* — це не тільки відношення, а й ставлення, стосунки, взаємини; *способний* — не тільки здібний, але й здатний; *общий* — не тільки загальний, але й спільний; *общество* — не тільки товариство, але і суспільство, громада; *частний* — не тільки частковий, але приватний; *область* — не тільки область, але й галузь; *заключатъ* — не тільки заключати, але й полягати, міститися, ув'язувати, укладати. Таких прикладів можна наводити чимало. Усі вони свідчать про

багатство української мови, її великі виражальні можливості, якими треба вчитися користуватися.

До суржика призводить і калькування. Так, останнім часом нерідко доводиться чути вислів «я рахую» у значенні «я вважаю». Слово українське, але вжите у невластивому значенні: ним механічно замінене російське — «считать», яке має значення — «рахувати» і «вважати». Кумедно звучить слово «дивитися», вжите замість російського «смотреться» («мати вигляд», «виглядати», «сприйматися»): картина добре дивиться. Ти гарно дивишся в цьому костюмі. До такого самого типу калькованих висловів належать «власне говорячи» («собственно говоря»), «на громадських початках» («на общественных началах»), «тим не менше» («тем не менее»), «добре розташовані до нас» («хорошо расположены») тощо. Як бачимо з останніх прикладів, інтерференція проникає і в сферу фразеології. Адже фразеологізми перекладати не можна.

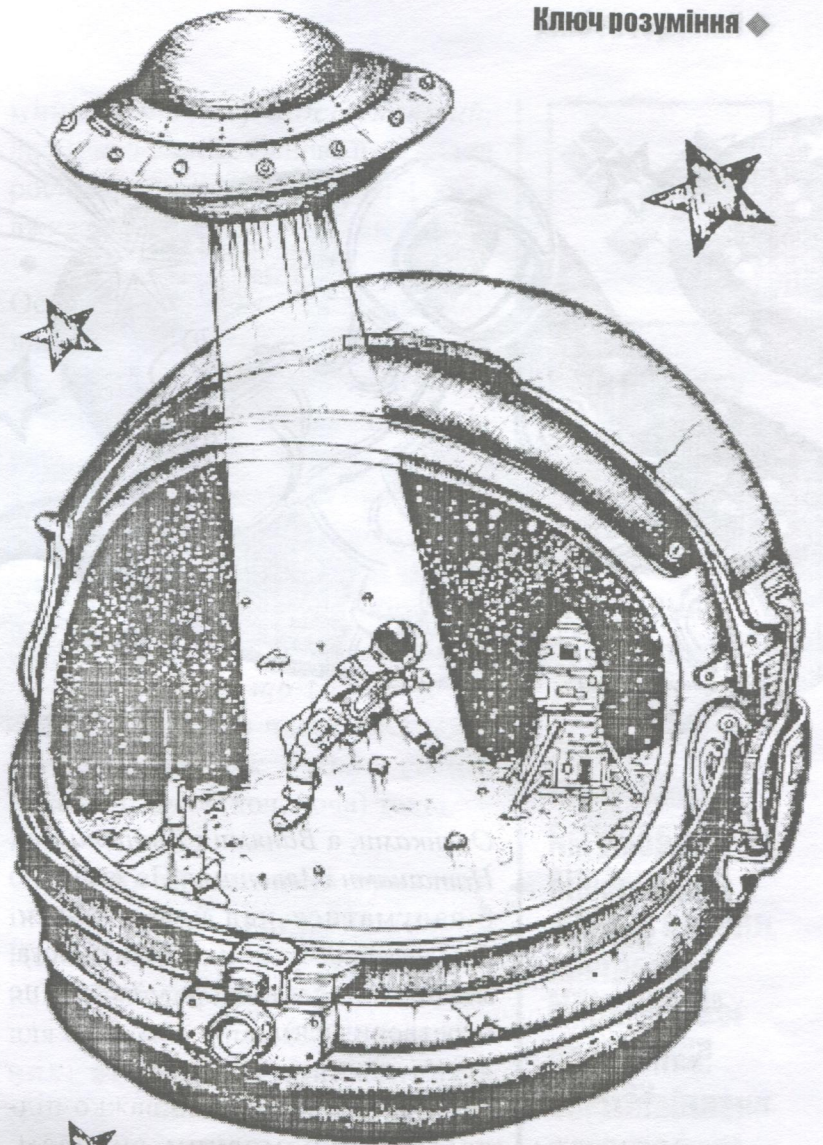
Тому не слід вживати «приймати участь» (бо «принимать участие») чи «кидатися в очі» (бо «бросаться в глаза»), оскільки правильними українськими відповідниками є «брати участь», «впадати у вічі». На культурі мовлення негативно позначається те, що більшість із нас погано знає українську фразеологію, крилаті вислови українського походження. І тому коли виникає необхідність надати вислову більшої емоційно-

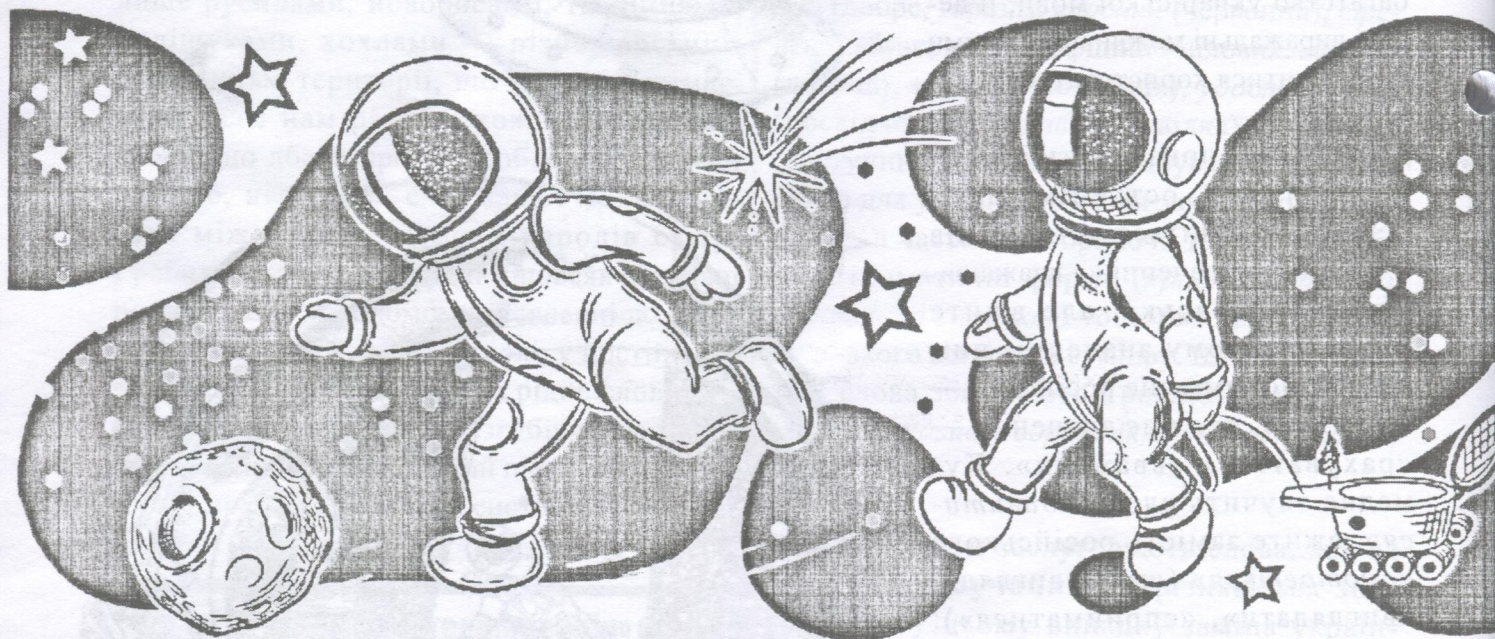
експресивної вагомості, ми вдаємось до засобів іншої, здебільшого знову ж російської мови.

Навіть тоді, коли аналогічні вислови є в текстах українських авторів. Навіть **жаргонізми** (а це теж засіб експресії) носії української мови частіше використовують російські (*балдеть, вкаливать, общага*). Це теж крок до втрати українського колориту мовлення. Такі самі наслідки має і вживання власних назв. Ми говоримо про *Германію, Румунію, Венгрію*, дітей не називаємо *Івасиками* чи *Андрійками, Наталочками* чи

Потрібно мати виняткову сміливість, щоб стрибнути з парашутом.

А виключним буває право

Додому ми
йшли тихою
ходою.
«Повільним
кроком» —
калька

Оленками, а Ванями і Андрюшами, Наташами і Альонами. Не завадило б задуматися над цим і *папам, бабушкам, дедушкам* (хвалити Бога, мама ще, здається, у мамашу не перетворилася).

Граматика порівняно важко піддається іншомовним впливам. Хоча і тут знаходимо чимало проявів інтерференції. Починають зникати властиві українській мові чергування голосних і приголосних звуків. Хай таких прикладів ще небагато, але вони насторожують. Багато хто любить говорити, скажімо, *сок, в бібліотекє*.

На утворення морфологічних форм впливає віднесення того чи іншого іменника до певного роду. А в цьому знову ж позначається вплив російської мови. Так, *біль* часто вважають іменником не чоловічого, а жіночого роду й утворюють форму *біллю*. Замість *посуд* вживають *посуда*, замість *перерва* майже повсюдним стало слово

перерив (хоч є у мові таке дієслово у минулому часі від *перерити*). Інших граматичних характеристик набувають слова *меблі* («мебель»), *чорнило* («чернила»).

Окрім дослівних запозичень, спостерігається використання російських словотвірних елементів для утворення похідних слів від тих, що властиві українській мові: *особенно* (особливо), *більйо* (білизна), *фотографірувати* (фотографувати), *крановщик* (кранівник), *київлянин* (киянин). Інколи до помилкового словотворення і слововживання призводить звукова подібність: «*зголоситися*» замість *погодитися*, *дати згуду* (бо російське «*согласиться*»).

Інтерференцією пояснюється і вживання **лексичних словосполучень** там, де українська мова має однослівний відповідник: *залізна дорога* (залізниця), *шахова дошка* (шахівниця), *книжковий*

магазин (книгарня), цегельний завод (цегельня), стати причиною (спричинити) тощо. А під час звертання (зокрема, у листах) все рідше трапляється властивий українській мові кличний відмінок — а це теж вплив інтерференції, бо в російській мові у такій функції вживається лише форма називного відмінка.

У контексті українських висловлювань нерідко трапляється скопійована з російської мови невідмінювана форма вищого ступеня («брат був старше мене»; «Україна стала сильніше»), форма найвищого ступеня із суфіксом **-айш** (височайший) або з допоміжним словом *самий* (самий багатий). З паралельних форм «учителю — учителю», «в синім небі — в синьому небі», «буду читати — читатиму», зазвичай, набувають поширення ті, що спільні з російською мовою. Замість «гляньмо», «вдумаймось» і подібних, набуває поширення «давайте глянемо», «давайте вдумасмось», що є кальками з російської.

Часто в розмовне мовлення потрапляють російські форми дієприслівників: *уходя з дому, стоя біля вікна*. За відмінювання числівників від 50 до 80 у мовленні починає домінувати російськомовна модель із відмінюванням обох частин складного слова (*пятидесяти*), так само ці числівники входять і до складних слів (*шестидесятники*). Замість форм *п'ятьма, десятьма* трапляється *п'ятью, десятью*, замість *двічі, тричі* — *дважди, трижди* тощо. Найчастіше трапляється така граматична помилка, як утворення активних дієприкметників теперішнього (типу *розповідаючий, біжучий*) або

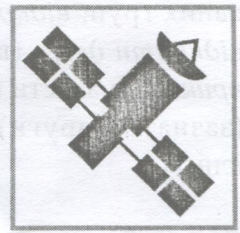
минулого (типу *відступивий, прибігший*) часів. Основа її — вплив російської мови, у якій такі форми вживаються майже без обмежень.

Оскільки в **службових словах** особливих відмінностей між українською та російською мовами немає, інтерференція у вживанні їх яскраво не виражена. Можна навести лише кілька прикладів уживання не властивих нашій мові **сполучників**: протиставний сполучник *но* замість *але, однак, проте*, причинний складений сполучник *так як* замість *оскільки, тому що* (ця помилка набула останнім часом значного поширення), *як будто* (ніби, начебто), *хотя* (хоч, хоча) тощо.

Серед **прийменників** приклади інтерференції також поодинокі. Це, очевидно, зумовлене тим, що непокідні, первинні прийменники для обох мов спільні. Серед похідних, вторинних прийменників можна назвати калькування: *дякуючи* (замість *завдяки*) — російське «*благодаря*», *не дивлячись на* (замість *незважаючи на*) — російське «*несмотря на*», а також запозичення, наприклад, «*спустя два роки*».

Є певні проникнення русизмів і в систему **частки** (*пусть, вон, нука, да, хоть, пожалуй*) та **вигуків** (*уви! батюшки! ейже-ей! ерунда! чушь! брось!*). До найбільш поширених помилок належить вживання слів *тоже і также* замість *також, теж*.

Під час утворення словосполучень інтерференція спостерігається на рівні лексичної сполучуваності слів та на рівні засобів граматичного зв'язку. Приклади першої із наз-

Суть процесу інтерференції, за Уріелем Вайрайхом, полягає в тому, що людина, яка засвоює нерідну їй мову, несвідомо переносить систему чинних правил, програму мовленнєвої поведінки, що закріплена в рідній мові, у нерідну мову. Інтерференція визначається як сукупність різних ознак вираження цього змісту у двох співвідносних системах, що створює третю, у якій діють закони рідної й нерідної мов

◆ Ключ розуміння

ваних груп: *відкрити очі* (розплющити очі), *відкрити двері* (відчинити двері), *привести приклад* (навести приклад), *потерпіти наругу* (азнати наруги), *здати екзамен* (скласти іспит).

Друга група представлена синтаксичними словосполученнями зі зв'язком керування з такими різновидами:

- ◆ прийменникове керування замість безприйменникового: *план по відзначенню ювілею* (план відзначення ювілею);
- ◆ безприйменникове керування замість прийменникового: *згідно наказу* (згідно з наказом), *радіти чому* (радіти з чого);
- ◆ вживання іншої, ніж потрібно, відмінкової форми залежного слова: *дякую присутніх* (дякую присутнім), *їздити по містах* (їздити по містах), *навчати мові*;
- ◆ використання іншого прийменника: *відсутній із-за хвороби* (відсутній через хворобу), *зробити за проханням* (зробити на прохання), *скупчати по братові* (скупчати за братом).

До речі, неправомірне для української мови вживання прийменника *по* трапляється надзвичайно часто: *зошит по математиці* (зошит для математики), *екзамен по історії* (екзамен із історії), *виступити по темі* (виступити на тему).

У повсякденну мову українців проникає все більше російських слів — безсистемною сумішшю двох мов користується майже все населення східних і південних областей. Здебільшого спостерігається, що вимова і словозміна ще українські, а самі слова майже всі запозичені. Ось характерний приклад (з радіопередачі): *«Поставки сир'я почти прекратилися. Наличия нема даже на сутки. Нужно заключати договора, а нефть на переработку ніхто не предлагає»*. Від цього недалеко і до повного переходу на мову сусіднього народу, хоч, звичайно, не чисту і грамотну, з українськими елементами, але вже не українську.

На відміну від запозичення і калькування, що розглядаються як нормативні мовні елементи, інтерференцію пов'язуємо з негативним аспектом мовної взаємодії, оскільки наслідком цього процесу є відхилення від норми. «Конкретним мовним виявом інтерференції є інтерферема» — лінгвоодиниця, утворена способом буквального перекладу з урахуванням фонетико-вимовних норм мови, що зазнає впливу. Не мотивовані номінативно, інтерферемами не стають фактом мови, оскільки функціонують як паралельні, але не синонімічні до нормативних засоби словесного вираження. Інтерферемами є небезпечним денаціоналізуючим явищем, тому що витісняють із ужитку питомі мовні одиниці

Ми, українці західних областей, до цього ще не дійшли. І все-таки... Чому багато з нас, навіть серед тих, хто по-справжньому вболіває за долю України, встають не *рано*, а *утром*, не *снідають*, а *завтракають*, ідуть не на *виробництво* чи *будову*, а на *производство* чи *строительство*, не *під час обідньої перерви*, а *в обідній перерив* ідуть не в *ідальню*, а в *столову*? І в магазині купують не *вершки*, а *слівкі*, на городах вирощують не *полуниці*, а *клубніку*, не в *шафах*, а в *шкафах* зберігають одяг, тримають у належному порядку не *меблі* чи *килими*, а *мебель* і *коври*, виносять із квартири не *сміття*, а *мусор*, чистять не *взуття*, а *обув*, не *перуть білизну*, а *стірають більйо*? І так далі, і тому подібне.

Скажете, це дрібниці? Лише окремі слова? Але з дрібниць починається. А далі ця «корозія нехлюйства» проникатиме все глибше, бо чужі слова напірають на нас звідусіль — із російських книжок і газет, що заповнили при-

лавки наших книгарень і кіосків, із кінофільмів і телепередач. Не виробивши в себе імунітету проти цього вірусу суржикізації, ми й не оглянемося, як ця хвиля накриє всю країну. Невже нам цього хочеться? Потрібна активна протидія згубному поширенню суржику, зокрема, в школі. Й передусім на уроках української мови.

Наведені приклади мовленнєвих помилок переконливо свідчать, що негативного впливу інтерференції зазнали всі рівні мовної системи — від фонетичного до синтаксичного, навіть будова складного речення. Отже, увага до цієї корозії нашого мовлення має бути постійною. До цієї проблеми можна і треба звертатися під час опрацювання будь-якої програмової теми, добираючи відповідний негативний мовний матеріал і види вправ для запобігання появі елементів суржику і усунення їх.

Матеріалом можуть слугувати слова, фразеологізми, словосполучення, речення і тексти, наведені не тільки у підручниках, але й у відомих посібниках із культури мовлення (наприклад, «Як ми говоримо» Бориса Антоненка-Давидовича, «Антисуржик» за редакцією Олександри Сербенської, «Мова і суспільство: Постколоніальний простір» Лариси Масенко, довідник «Неправильно-правильно» Марії Волошак, «Культура рідної мови» Ірини Кочан, «Культура мови» Любові Струганець та ін., у статтях методичних журналів, виявлені в рекламі, у газетних публікаціях чи в усному, зокрема, учнівському мовленні.

Вправи теж можуть бути різноманітними за характером завдань. Наприклад:

- ♦ тренування у правильній вимові звуків і звукосполучень, у прочитанні буквосполучень;
- ♦ вибір суфікса або префікса для утворення похідного слова від наведеного твірного;
- ♦ вставлення у текст слів замість малюнків із одночасним вибором граматичної форми;
- ♦ вибір потрібного (нормативного) слова з наведених;
- ♦ вибір слова на місці пропуску;
- ♦ вибір залежного слова для конкретизації висловлювання;
- ♦ запис словами цифр у реченнях чи текстах;

**Добробут,
достаток,
гарзд(и).**

**Благо-
получчя —
калька з
російської**

◆ Ключ розуміння

- ◆ заміна словосполучень одним словом;
- ◆ встановлення відповідності між компонентами вільних чи фразеологічних словосполучень;
- ◆ редагування текстів із неправильно утвореними формами повнозначних слів або недоречно вжитими службовими словами;
- ◆ вставлення сполучників у складне речення;
- ◆ вибір сполучників для утворення складного речення із запропонованих простих;
- ◆ виявлення і виправлення помилок певного типу в реченнях і зв'язних висловлюваннях;
- ◆ редагування зв'язних текстів із різнотипними помилками.

Усі ці вправи (перелік яких неповний) сприятимуть не тільки усуненню помилок, зумовлених інтерференцією, але й формуванню навичок аналізу мовного матеріалу, роботи із чернетками власних творчих робіт, а в кінцевому підсумку — всебічному удосконаленню учнівського мовлення. І на завершення (не «в заключення») — висновок (теж не «заклучення»): кожен, хто належить до людей небайдужих, хто вважає себе культурною людиною і відповідально ставиться до свого мовлення, хто здатний усвідомити важливість мовної культури для себе і для всього нашого суспільства, повинен докласти певних зусиль для самовдосконалення у цій галузі, яка має стати об'єктом спільної уваги і турботи наших культурологічних товариств, усіх громадян Української держави. Тоді нікому не доведеться рахувати наших мовних помилок, тоді на рахунок нашої громадянської совісті буде менше гріхів перед найбільшою святиною народу — рідним словом.

Використані джерела

1. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. Київ: Либідь, 1991. 256 с.
2. Антисуржик: Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити: посібник / за заг. ред. О. Сербенської. Львів: Світ, 1994. 152 с.

3. Ануфрієва Н. Д. Мовна інтерференція в юридичному підстилі українського ділового мовлення: лексико-граматичний аспект. URL: <https://bitly.su/gEWTTrO> (дата звернення: 28.05.2020).
4. Бородай О. І. Інтерференційні зони сучасної української мови. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2016/paper/download/254/465> (дата звернення: 28.05.2020).
5. Вовчок З. І. Особливості лексичної інтерференції в умовах контактування близькосторідних мов. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/76217/25-Vovchok.pdf?sequence=1> (дата звернення: 28.05.2020).
6. Інтерференція. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=12422 (дата звернення: 28.05.2020).
7. Культура мови на щодень / Н. Я. Дзюбишина-Мельник, Н. С. Дужик, С. Я. Єрмоленко та ін. Київ: Довіра, 2000. 169 с.
8. Кочан І. М., Токарська А. С. Культура рідної мови: збірник вправ і завдань. Львів: Світ, 1996. 232 с.
9. Мішеніна Т. Інтерфенемі в сучасній українській мові. URL: http://dspu.edu.ua/filol_gum/wp-content/uploads/2016/04/2014_12.pdf (дата звернення: 28.05.2020).
10. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум: навч. посіб. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 212 с.
11. Струганець Л. Культура мови. Модульний курс: навч. посіб. для студентів філологічних факультетів вишів України. Тернопіль: ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2012. 195 с.
12. Хом'як І. Навчання орфографії в умовах інтерферуєчих впливів. *Дивослово*. 1997. № 1. С. 52—56.
13. Черемська О. С. Деякі явища лексичної інтерференції в українській мові (на матеріалі преси Харківщини 50—80-х років ХХ ст.) / Проблеми зіставної семантики: Зб. наук. статей / Відп. ред. проф. М. П. Кочерган. Київ: КДЛУ, 2001. Вип. 5. С. 181—184.
14. Черемська О. С. Лексична та граматична інтерференція в сучасній українській літературній мові як наслідок українсько-російського білінгвізму (на матеріалі преси Харківщини 50—80-х років ХХ ст.): дис. канд. філол. наук: 10.01.02; Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2002. С. 156—176.